

НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У СЕРЕДНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ І ВИЩІЙ ШКОЛІ

УДК 378.371

В. А. Гаманюк,
доктор пед. наук, професор,
професор кафедри німецької мови і літератури з методикою викладання,
Криворізький державний педагогічний університет,
м. Кривий Ріг

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНЦІЯ У СТРУКТУРІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Гаманюк В. А. Міжкультурна компетенція у структурі фахової підготовки учителів іноземних мов.

У статті розглядається сутність поняття «міжкультурна компетенція», робиться спроба визначити місце, роль міжкультурної компетенції у структурі фахової підготовки майбутніх учителів іноземних мов, виокремити ключові уміння з огляду на те, які освітні завдання розв'язуються при іншомовній підготовці різних цільових груп. Зазначається, що мета іншомовної підготовки у кожному окремому випадку зумовлює зміст міжкультурної складової на когнітивному, афективному і поведінковому рівнях.

Ключові слова: міжкультурна компетенція, іншомовна освіта, підготовка вчителів іноземної мови, міжкультурні (соціокультурні) знання, міжкультурна свідомість.

Гаманюк В. А. Межкультурная компетенция в структуре профессиональной подготовки будущих учителей иностранных языков.

В статье рассматривается сущность понятия «межкультурная компетентность», делается попытка определить место, роль межкультурной компетенции в структуре профессиональной подготовки будущих учителей иностранных языков, выделить ключевые умения с учетом тех педагогических задач, которые должны решаться в процессе иноязычной подготовки разных целевых групп. Указывается на то, что цель иноязычной подготовки в каждом отдельном случае определяет содержание межкультурной составляющей на когнитивном, аффективном и поведенческом уровнях.

Ключевые слова: межкультурная компетентность, иноязычное образование, подготовка учителей иностранных языков, межкультурные (социокультурные) знания, межкультурное сознание.

Hamaniuk V. A. Intercultural Competence in the Professional Training Structure of Teachers of Foreign Languages.

The article examines the essence of the concept of «intercultural competence», an attempt is made to determine the place, the role of intercultural competence in the structure of professional training of future teachers of foreign languages, to identify key skills in view of what educational tasks are solved when foreign language training of different target groups. It is noted that the purpose of foreign language training in each individual case determines the content of the intercultural component on the cognitive, affective and behavioural levels.

Keywords: *intercultural competence, foreign language education, training of foreign language teachers, intercultural (socio-cultural) knowledges, intercultural consciousness*

Надзвичайно важливим компонентом іншомовної освіти на усіх її рівнях є достатній рівень міжкультурної компетентності. Розвиток міжкультурної компетенції майбутніх вчителів іноземної мови як педагогічна проблема, попри те, що не є новою, актуалізувалася у останні десятиліття через потужні глобалізаційні й міграційні процеси, розвиток технологій, які дозволяють спілкування між представниками різних мовних і культурних спільнот дистанційно, незалежно від місця їх фізичного перебування, через соціальні мережі й інші канали комунікації. Громадяни потребують знань іноземної мови на побутовому рівні для особистісного спілкування, на достатньому і професійному рівні – для навчання й кар'єри. Однак, для успішного спілкування лінгвістичних знань часто не вистачає, тим більше для досягнення рівня компетентного мовця. Бракує насамперед соціокультурних і міжкультурних знань, як і умінь їх використовувати у різних комунікативних ситуаціях. Учитель / викладач іноземних мов повинен володіти як, власне, фактичним матеріалом, так і методиками формування й розвитку міжкультурної компетенції у різних цільових групах на рівнях від А 1 до С 1.

До теоретичного осмислення поняття «міжкультурна компетенція» долучалися як вітчизняні, до яких слід віднести: О. Березовську, Р. Гришкову, О. Першукову, І. Плужник, Т. Колодько, Л. Лендел, О. Садохіна, К. Тригуб, С. Шехавцову та ін., так і зарубіжні науковці (I. Gogolin, M. Hoffmann, H. - J. Krumm, U. Neumann, K. Schröder, U. Zeuner). Саме поняття «комунікативна компетенція» увійшло до більшості нормативних документів з питань іншомовної освіти на європейському рівні, насамперед до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти (2001), й на рівні окремих держав. Відтак в Україні ухвалено низку нормативно-правових актів у освітній сфері, де «міжкультурна компетенція» розглядається як одна із ключових (Концепція іншомовної освіти України, Державний стандарт базової і повної загальної освіти (2015), Рамкова програма з німецької мови для професійного спілкування (2014) та інші. Проте, попри наявний суттєвий науковий доробок з проблеми, все ж залишається відкритим питання про те, яке місце, і, головне, які аспекти міжкультурного у фаховій підготовці майбутніх учителів іноземних

мов є ключовими, на чому має зосереджуватися увага і на якому етапі іншомовної освіти.

Мета статті – визначити місце, роль міжкультурної компетенції у структурі фахової підготовки майбутніх учителів іноземних мов та виокремити ключові вміння з огляду на сферу здійснення освітньої діяльності.

Міжкультурна компетенція є надзвичайно важливою складовою фахової компетенції майбутнього вчителя іноземної мови. За С. Ніколаєвою, фахова компетентність є складним інтегральним утворенням, що складається з іншомовної комунікативної компетенції (мовної (фонетичної, граматичної, лексичної, орфографічної, соціокультурної), мовленнєвої, соціокультурної, а також інших професійних компетенцій, як то: прагматичної, особистісної, методичної та інших. Лінгвістичний компонент підготовки майбутнього вчителя іноземних мов є фундаментом його освіти й забезпечує формування й розвиток іншомовної комунікативної компетенції. Проте, важко не погодитися з тезою про те, що «В умовах глобалізації суспільства та розширення міжкультурних контактів на передній план виходить соціокультурна компетентність викладача ІМ, адже він повинен спонукати студента не просто оволодіти ІМ як засобом спілкування, а й продуктивно взаємодіяти з представниками інших мов і культур у соціокультурному просторі» [4, с. 68]. Соціокультурна компетентність, яку часто трактують як «міжкультурну», набула великого значення в умовах небаченого розширення міжнаціональних контактів, перетворення монокультурних держав на полікультурні через міграційні процеси й мобільність. Розуміння іншого стало запорукою безконфліктного співмешкання і співпраці, тож міжкультурна складова іншомовної освіти належить сьогодні до змісту навчання іноземних мов, незалежно від рівня, якого прагнуть досягти ті, хто вчиться.

Існують багато визначень поняття «міжкультурна компетенція», від надзвичайно широкого до надзвичайно вузького, що залежить від мети навчання / вивчення іноземної мови. Словник фахових понять у галузі навчання німецької мови як першої та другої іноземної пропонує таке визначення поняття: *Interkulturelle Kompetenz ist «die Fähigkeit mit Angehörigen einer anderen Kultur möglichst sensibel, respektvoll und konfliktfrei zu interagieren, [sie] setzt also eine kognitiv und emotional offene Persönlichkeit voraus, die bereit ist, die eigenen Maßstäbe und Vorurteile zu reflektieren, das eigen Selbst- und Fremdbild zu durchdenken, mit Ambiguitätstoleranz und Empathie auf die Erfahrung kultureller Andersartigkeit zu reagieren und andere Kulturen als ebenbürtig anzuerkennen»* [5, с. 140].

Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти відносять міжкультурні знання і міжкультурну компетенцію до загальних компетенцій, виокремлюючи соціокультурні знання (*soziokulturelles Wissen*) і міжкультурне усвідомлення (*interkulturelles Bewusstsein*) на когнітивному рівні, та міжкультурні вміння й навички на діяльнісному рівні. Міжкультурне усвідомлення формує міжкультурну свідомість, яка дозволяє інтегрувати власну культуру у загальносвітовий контекст і сприймати інші культури не як ворожі, неправильні, а як відмінні, однаково цінні. Це, з одного боку, – результат

розумової діяльності, а, з другого, – сприйняття інших культур через призму власної, їх подальше прийняття й толерування відмінностей, що відбувається вже на афективному рівні.

Соціокультурні знання включають факти повсякденного життя, інформацію про умови життя, міжособистісні стосунки, цінності, ідеали, норми і правила поведінки, в тому числі й ритуали, особливості часових, просторових та інших параметрів, в той час як міжкультурні вміння і навички, виходячи з наявних знань про іншу культуру, включають «здатність привести до спільного знаменника рідну й іноземну культуру; культурну чуттєвість і здатність використовувати різні стратегії у спілкуванні з представниками інших культур; успішно долати стереотипи, міжкультурні непорозуміння і конфліктні ситуації» [6, с. 104–106].

Рамкова програма з німецької мови для професійного спілкування (2014) визначає міжкультурну компетентність як «Fähigkeit und Bereitschaft, die Gesamtheit von soziolinguistischen, soziopsychologischen, landeskundlichen und interkulturellen Kenntnissen einzusetzen, um zwischen den Individuen oder Gruppen, die in verschiedenen Kulturen sozialisiert sind, zu vermitteln» [2, с. 27].

Найбільш прийнятним з прагматичної точки зору є таке визначення: «Es geht vielmehr darum, dass wir durch die Auseinandersetzung mit fremden Kulturen die Begrenztheit unserer Perspektiven erfahren und kritisch reflektieren, dass wir Alternativen zu unseren Verhaltensmustern erdenken und vielleicht realisieren können – aber auch und bescheidender, dass wir von der Idee Abschied nehmen, alle Menschen müssten nach dem deutschen oder westlichen Weg selig werden. In diesem Sinne wird interkulturelle Kompetenz nicht zu verwechseln sein mit der Fähigkeit, jeden und alles zu verstehen. Nein, es geht auch darum, Fremdheit zu akzeptieren – auch dazu kann Literatur beitragen» [7, с. 8].

Усі запропоновані дефініції включають як мінімум чотири складові міжкультурної компетенції. А саме: міжкультурні знання (теоретичні і практичні знання про особливості власної і цільової культури, як і розбіжностей між ними; розуміння обумовленості цих розбіжностей культурними традиціями, історичним бекграундом; кореляціями усього культурного підґрунтя зі специфікою комунікативної й соціальної поведінки представників культурної спільноти); емпатія (здатність занурювання і сприйняття на емоційному рівні ментальних і поведінкових особливостей представників іншої культури; їх ухвалення / прийняття / не відторгнення); зміна перспективи (здатність абстрагуватися від звичного погляду на речі і подивитися на все з іншого боку, дати оцінку незаангажованого спостерігача, далекого від суб'єктивного оцінювання ситуації, позбавленого оціночного компоненту представника певної мовної / культурної спільноти, орієнтуючись переважно на загальнолюдські цінності, а не на критерії оцінювання певної культурної, релігійної або соціальної групи); здатність до метакомунікації, тобто до обговорення тих проблем, які потенційно можливі у міжкультурному спілкуванні: перепитати, пояснити, конкретизувати, з'ясувати, що у спілкуванні не вдалося, чому, виявити причини й усунути їх.

У цілому структуру і взаємодію між компонентами міжкультурної компетенції можна графічно представити таким чином:

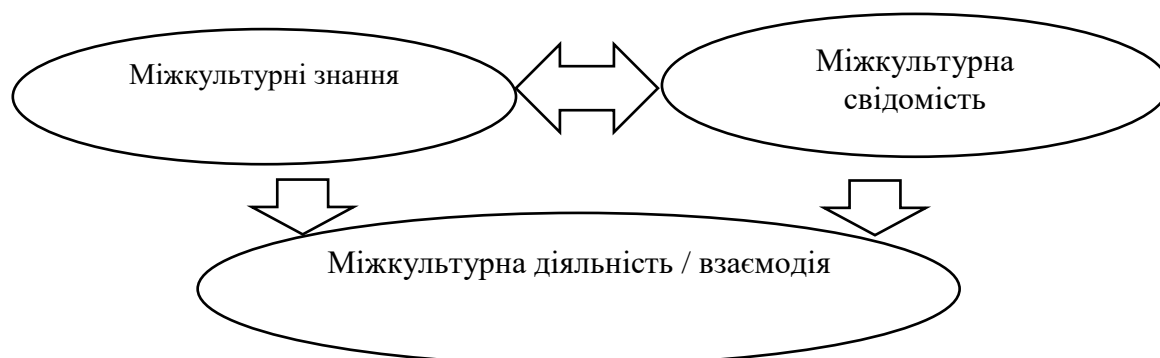

Рис. 1. Структура і взаємодія між компонентами міжкультурної компетенції.

Міжкультурні знання (фонові знання про країну, як то: факти історії, географії, повсякденного, політичного життя, культури (мистецтва, літератури, архітектури, музики тощо), персоналії: цінності, норми, ритуали), і *міжкультурна свідомість* (як результат міжкультурного виховання, що включає здатність до емпатії, толерантне ставлення й налаштованість на позитивне сприйняття чужого не як ворожого) взаємодоповнюють один одного й створюють умови для *міжкультурної діяльності* й комунікативної взаємодії.

Отже, беручи до уваги викладене, міжкультурна компетенція як інтегральне явище, має розглядатися у трьох площинах: на когнітивному, афективному і поведінковому рівнях.

На когнітивному рівні це – розуміння культурних феноменів в контексті сприйняття фактів культури, мислення, настанов; розуміння і прийняття обумовлених культурою особливостей поведінки представників інших культурних спільнот; розуміння відмінностей через призму культури; здатність до метакультурного спілкування.

На афективному рівні це здатність до подолання відчуття стресу і й нерозуміння певних компонентів чужої культури, що ґрунтуються на специфіці релігійного, світоглядного й інших особливостях світосприйняття; здатність до подолання стресових ситуацій, пов'язаних з вищевикладеними компонентами; гнучкість, емпатія, здатність до зміни перспективи сприйняття дійсності; неупередженість у судженнях, відкритість до усього незнайомого і толерування бачення, відмінного від «свого»; відсутність егоцентризму у сприйнятті об'єктивної реальності; повага до культури «іншого»; готовність до занурення у міжкультурні особливості цільової культури.

На поведінковому рівні ключовими є бажання і готовність до спілкування; здатність її здійснювати на різних комунікативних рівнях (в тому числі й за рахунок суто лінгвістичних засобів комунікації); соціальна компетентність, як здатність здійснювати спілкування на основі наявних соціальних зв'язків і на засадах взаємної довіри, рівності й поваги один до одного.

Дещо інше бачення спостерігаємо у О. Садохіна, який виділяє афективний (емпатія, толерантність), когнітивний (культурно-специфічні знання) та процесуальний (стратегії, що застосовуються в ситуаціях міжкультурної взаємодії) компоненти міжкультурної компетенції [3, с. 133-134]. В цілому афективний і когнітивний компоненти перегукуються з нашим баченням, проте в частині виділення процесуального компоненту губляться особливості комунікативної поведінки, яка не завжди може розглядатися як процес або діяльність. До поведінкового компоненту слід відносити, окрім комунікаційних стратегій, ще й багато інших речей, як то: зовнішній вигляд, міміка, жести, урахування відмінностей ставлення до часових і просторових параметрів представників іншої культури тощо, які ґрунтуються на знаннях мови і культури.

Учитель іноземної мови, особливо у системі шкільної освіти, не знає наперед про можливі у майбутньому освітні й професійні траєкторії своїх учнів. Кожна сфера використання іншомовних і міжкультурних знань має свою специфіку, отже, слід розрізняти напрями міжкультурної підготовки для спілкування під час подорожей, у приватній сфері; для навчання та / або для роботи у країні цільової мови, для здійснення професійної діяльності (тут теж є свої особливості, які обумовлені специфікою професії; це найбільш розгалужена у своїй варіативності сфера). В освітньому процесі при навчанні іноземної мови саме мета вивчення є визначальним фактором спрямування зусиль на формування міжкультурної компетенції певного напрямку, з певним міжкультурним змістом.

У межах загальної освіти відбувається формування міжкультурної компетенції в рамках сукупності дисциплін навчального плану. Рис.2 схематично унаочнює цей процес.

Важливо, щоб навчання іноземної мови і культури не виглядало як реклама способу життя інших, а формувало сталу потребу у розширенні світогляду на засадах позитивної налаштованості. Формування міжкультурної компетенції має відбуватися наскрізно, у процесі вивчення рідної мови, історії і культури власної країни, із залученням для зіставлення вже засвоєного матеріалу інших дисциплін.

На етапі післяшкільної й професійної освіти змінюється мета вивчення іноземної мови. Відповідно має змінюватися і зміст навчання. У будь-якому випадку слід виходити з того, що у післяшкільній іншомовній освіті усвідомлена потреба у знаннях іноземної мови, розуміння того, які навички потрібні розвинути, тож формувати зміст навчання треба у відповідності до потреб тих, хто вчиться. Відбувається диференціація не тільки за фактором професії (юрист, економіст, біолог), але й за сферою і формою використання мови (на рецептивному рівні: читання фахових текстів, сприйняття інформації на слух; на продуктивному: письмова мова для листування, усне мовлення для проведення переговорів, обговорення проблеми). Тут слід орієнтуватися на формування і розвиток часткових компетенцій, враховуючи потребу у тих чи інших міжкультурних знаннях, адже «знання норм поведінки, цінностей,

правил спілкування є необхідним для вибору правильного мовленнєвого реєстру» [1, с. 134].

Рис. 2 Формування міжкультурної компетенції за дисциплінами навчального плану.

Беручи до уваги різноплановий освітній контекст, очевидно, що майбутній вчитель іноземної мови має бути готовим до оцінки потреб в міжкультурних знаннях кожної цільової групи й відповідно до потреб формувати зміст міжкультурної підготовки, виокремлювати ті лінгвістичні явища, які здатні забезпечити безперешкодний комунікативний процес, обрати релевантні методи навчання. Тож, на рівні підготовки майбутнього учителя іноземних мов та у системі його подальшого професійного розвитку він має сам набути високого рівня міжкультурної компетенції.

Отже, міжкультурна компетенція розглядається у полікультурному світі як одна із найважливіших у фаховій підготовці вчителя іноземних мов. Вона складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: афективного, когнітивного й поведінкового. Підготовка вчителя має відбуватися інтегративно, на засадах міждисциплінарного підходу. Беручи до уваги той факт, що цільові групи сьогодні є неоднорідними як за віковим показником, так і за метою навчання, вчитель іноземних мов має виявляти здатність гнучко реагувати на потреби, забезпечувати навчання на належному рівні як змістовно (виокремлюючи необхідний зміст навчання), так і через вибір адекватних форм, методів і засобів навчання. Набуття належного рівня міжкультурної компетенції вчителем відбувається на горизонтальному й на вертикальному рівнях. На горизонтальному – за рахунок розширення знань про культури взагалі, цільову і власну культури зокрема, оволодіння теоретичними знаннями у галузі теорії міжкультурної комунікації (типи культур, комунікативні стилі тощо), здатність виявляти спільне і відмінне у культурах, розширення міжкультурних знань за

рахунок переносу загальних уявлень про світ. На вертикальному рівні має відбуватися занурення у цільову культуру, конкретизація міжкультурних знань у певних сферах задля їх ефективного використання у освітньому процесі.

Список використаної літератури

1. Лендел Л. Міжкультурна комунікативна компетенція: Проблема цілей і змісту навчання іноземній мові у загальноосвітній школі / Л. Лендел // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка, соціальна робота. – 2014 – Вип. 34. – С. 104–106.

2. Рамкова програма з німецької мови для професійного спілкування для вищих навчальних закладів України / Л. Аззоліні, С. Амеліна, В. Гаманюк, Н. Жданова. – К.: Гете-інститут, Ленвіт, 2014. – 134 с.

3. Садохин А. Компетентностный подход в диалоге культур: понятие, структура, пути формирования [Електронний ресурс] // Социальные коммуникации. Журнал социологии и социальной антропологии. – 2007. – Т. X. – № 1. – Режим доступу: ecsocman.hse.ru/data/2010/08/23/.../07Sadohin.pdf

4. Сологор І. М. Складові професійної компетентності викладача іноземної мови у немовному вищому навчальному закладі (оглядова стаття) / І. М. Сологор, В. Г. Костенко // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III(34), Issue: 69. – 2015. – С. 67–69.

5. Fachlexikon Deutsch als Fremd- und Zweitsprache / [H. Barkowski, H.-J. Krumm]. – Tübingen; Basel: A. Franke Verlag, 2010. – 370 S.

6. Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen: lernen, lehren, beurteilen / Europarat. – Berlin; München; Wien; Zürich; New York: Langenscheidt, 2001. – 243 S.

7. Hoffmann M. Interkulturelle Literaturwissenschaft. Eine Einführung M. Hoffmann. – Paderborn. Paderborn: Wilhelm Fink, 2006. – 246 S.

8. Zeuner U. Landeskunde und interkulturelles Lernen. Eine Einführung [Електронний ресурс] / U. Zeuner. – Режим доступу: <http://www.tu-dresden.de/sulifg/daf/landesku/start.htm>

УДК 373.5.016:811.111

Н. Ю. Богун,

студентка III курсу факультету іноземних мов, групи АНФ15-1,

О. В. Пахомова,

канд. пед. наук, доцент,

Криворізький державний педагогічний університет,

м. Кривий Ріг

THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE SKILLS OF HIGH SCHOOL STUDENTS BY MEANS OF PROJECTS

Богун Н. Ю., Пахомова О. В. Розвиток комунікаційних навичок учнів старшої школи засобом проєктів.

У статті описується сутність і роль методу проєкту для навчання вихованців іноземної мови. Коротка історія походження та типи проєктів